

Jakub Sawicki

Reedycje i przedruki dawniejszych publikacji z dziedziny prawa kanonicznego i historii Kościoła

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 6/1-4, 557-571

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**REEDYCJE I PRZEDRUKI DAWNIEJSZYCH PUBLIKACJI
Z DZIEDZINY PRAWA KANONICZNEGO I HISTORII
KOŚCIOŁA**

Przegląd bibliograficzny

Studia nad historią prawa kanonicznego i nad historią Kościoła ożywiły się jeszcze przed pierwszą wojną światową, a zwłaszcza w okresie międzywojennym na Zachodzie w sposób bardzo wydatny, czego widowym znakiem było podejmowanie szeregu monumentalnych wydawnictw o charakterze encyklopedycznym, że wspomnę tu przykładowo o szeregu publikacji paryskiej firmy Letouzey, takich jak znany powszechnie *Dictionnaire de Droit Canonique* pod redakcją ks. R. Naz'a¹ lub inne wielkie słowniki poświęcone teologii katolickiej², sztuce kościelnej i liturgii³ oraz historii i geografii kościelnej⁴, jak reedycja w tłumaczeniu francuskim słynnej *Conciliengeschichte* Karola Józefa Hefele, dokonana i uzupełniona przez francuskiego benedyktyna Dom Henri Leclercq⁵, lub też o znanym powszechnie *Lexikon für Theologie und Kir-*

---

¹ *Dictionnaire de Théologie Catholique*, wydaw. pod redakcją A. Paris 1935 i nast. Dotąd ukazało się 6 tomów, a z siódmego tomu zeszyty 37—41 aż do hasła „Titre”.

² *Dictionnaire de Théologie Catholique*, wydaw. pod redakcją A. Vacant i E. Mangenot, kontynuowany przez É. Amann. Paris 1930 i nast.

³ *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, wydaw. przez F. Cabrol i H. Leclercq, Paris 1924 i nast.

⁴ *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, wydaw. przez A. Baudrillart i inn. Paris 1912 i nast.

⁵ Héfélé Charles Joseph, Leclercq Henri Dom.: *Histoire des Conciles d'après les documents originaux par C. J. Hefele*. Nouvelle traduction française faite sur la deuxième édition allemande, corrigée et augmentée de notes critiques et bibliographiques par un religieux bénédictin [Dom Henri Leclercq]. T. I—XI, Paris 1907—1949.

che Buchbergera wydanym przez firmę Herder we Fryburgu w Br. ⁶. Ożywienie tych studiów przybrało po zakończeniu drugiej wojny światowej rozmiary i natężenie prawdziwego renesansu kanonistyki zwłaszcza historycznej i historiografii kościelnej. Nauka francuska kontynuuje zbiorowym wysiłkiem wydawnictwo *Dictionnaire de Droit Canonique*, którego siódmy tom już jest na ukończeniu. Wydział prawa kanonicznego paryskiego *Institut Catholique* powołał do życia w 1952 r. rocznik *L'Année canonique*, którego tom VII ukazał się w 1961 roku ⁷, Wydział prawa kanonicznego Uniwersytetu w Strasburgu wydaje od 1951 roku kwartalnik *Revue de Droit Canonique* ⁸, kanonistyka francuska pod kierunkiem swego mistrza, słynnego profesora Wydziału prawa Uniwersytetu w Paryżu Gabriela Le Bras i przy udziale m.i. badaczy tej miary co Jean Gaudemet i Jean Dauvillier przystąpiła do opracowania wielkiej syntezy prawno-historycznej w 14-tu tomach pt. „*Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident*”, której pierwsze trzy tomy obecnie są już w rękach badaczy ⁹.

⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche*, herausg. v. Michael Buchberger, T. I—X, Freiburg i. Br. 1930—1938, obecnie drugie wydanie ukazuje się pod redakcją Joseph Höfer i Karl Rahner począwszy od 1957 roku. Dotąd (do 1962 roku) wyszło siedem tomów.

⁷ *L'Année Canonique*. Recueil d'études et d'informations, wydawany przez wydział prawa kanonicznego Instytutu Katolickiego w Paryżu. Tom I ukazał się w 1952 roku, tom II za 1953 rok w 1954 roku, tom III za lata 1954—1955 w 1956 roku, tom IV za 1956 w 1957 roku, tom V za 1957 rok w 1958 roku, tom VI za 1958 rok w 1959 roku, tom VII za 1959 rok dopiero w 1961 roku. Pierwszych pięć tomów omówił ks. bp Walenty Wójcik w *Rocznikach teologiczno-kanon.* T. 7:1960 z. 2, s. 133—140.

⁸ Czasopismo to przynosi bardzo cenne rozprawy i artykuły, interesującą kronikę naukową oraz dział recenzji. Redaktorem jest ks. Bernhard, doktor prawa kanonicznego, wychowanek Uniwersytetu w Strasburgu.

⁹ Tom I zawiera świetne studium wstępne Gabriela Le Bras, „*Prolegomenes*”, Paris, Sirey. 1955, ss. X, 271; tom II Jean Dauvillier i Jean Gaudemet, *L'Antiquité. Des origines au Pape Gélase (492)*” ma ukazać się niebawem, zaś tom III wypełnia praca Jean Gaudemet, „*L'Église dans l'Empire Romain (IVe—Ve siècles)*”, Paris, Sirey, 1958, ss. XI, 770.

Nauka kanonistyczna niemiecka poszczycić się może dwoma syntezami historii prawa kanonicznego, a to H. E. Feine'go „*Kirchliche Rechtsgeschichte*”, którego już 3 wydania ukazały się w druku, a czwarte wydanie ma się ukazać niebawem¹⁰, oraz W. M. Plöchl'a „*Geschichte des Kirchenrechts*”, zakrojonej na 4 tomy, której 3 tomy już wyszły drukiem, a tomy 1 i 2 już nawet w drugim wydaniu¹¹. Od 1950 r. ukazuje się w Wiedniu kwartalnik *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, uwzględniający w szerokiej mierze i historię prawa kanonicznego. Nauka włoska dała badaniom nad historią prawa kanonicznego potężny impuls przez zorganizowanie w 1952 r. w Bolonii międzynarodowego zjazdu naukowego w 800-lecie Dekretu Gracjana i przez podjęcie wielkiego wydawnictwa seryjnego pt. *Studia Gratiana*¹². Belgijski wielki ośrodek nauk kościelnych w Louvain urządził w 1958 roku międzynarodowy kongres średniowiecznego prawa kanonicznego¹³. Po drugiej wojnie powstały wielkie instytuty prawa kanonicznego o międzynarodowym znaczeniu: *Kanonistisches Institut* w Monachium oraz *Institute of Research and Study in Medieval Canon Law* w Waszyngtonie.

Tych kilka przytoczonych tu na chybił trafił przykładów

¹⁰ Hans Erich Feine, „*Kirchliche Rechtsgeschichte*. Bd. I. Die Katholische Kirche”. Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1950 ss. 662; 2-gie wyd. w 1954 r. ss. XXIII, 715; 3-cie wyd. 1955, ss. XXIII, 722; 4-te wyd. miało ukazać się z końcem 1962 roku.

¹¹ Willibald M. Plöchl, „*Geschichte des Kirchenrechts*”, T. 1, Verlag Herold, Wien — München, (1953), ss. 439; 2-gie wyd. (1961) ss. 490; T. 2 (1955) ss. 499; 2-gie wyd. (1962) ss. 570; T. 3 (1961) ss. 600.

¹² *Studia Gratiana post octava Decreti saecularia auctore consilio commemorationi Gratianae instruendae edita*, curantibus Ios. Forchielli, Alph. M. Stickler, t. I—VII, Institutum Gratianum Bononiae, 1953—1959. Patrz do tego Adam Vetulani „*Siedem tomów Studia Gratiana*”, *Czas. Prawno-Hist.* T. XIII (1961) z. 2 s. 223—237.

¹³ Akta tego kongresu wraz z referatami wydrukowane są w osobnej księdze: *Congrès de droit canonique médiéval*. Louvain et Bruxelles, 22—26 juillet 1958. Louvain 1959 ss. VIII, 184. — *Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique*, vol 33. Por. Adam Vetulani, „*Plon Kongresu kanonistów w Belgii w 1958 r.*”. *Czas. Prawno-Hist.* T. XI, (1959) z. 1 s. 240—242.

niechaj zilustruje szerzące się żywe zainteresowanie kanonistyką historyczną, które siłą rzeczy zrodzić musiało gwałtowne zapotrzebowanie na podstawowe prace i wydawnictwa źródłowe starszej daty, dawno już wyczerpane i nawet w handlu antykwarecznym od bardzo dawna już nie spotykane, a dotąd niezastąpione i niezbędne w każdym warsztacie naukowym historyka — kanonisty czy historyka Kościoła.

Austriackiemu księgarstwu i austriackim instytutom edytorskim przypada zasługa podjęcia inicjatywy w kierunku zaopatrzenia międzynarodowego rynku księgarskiego w reedycje i przedruki fotoofsetowe klasycznych dzieł i podstawowych publikacji źródłowych z omawianej tu dziedziny. Począwszy od 1952 roku pojawiają się liczne reedycje i przedruki tych dzieł na międzynarodowych targach książki i w księgarniach naukowych wszystkich krajów. Centrum tej produkcji mieści się w Grazu, wydawcą jest tamtejszy Akademie — Verlag, który zasłużył sobie na wdzięczność i uznanie świata naukowego. Za jego przykładem poszły obecnie i inne wydawnictwa zagraniczne, podejmując coraz to nowe, niezmiernie cenne publikacje.

Zadaniem szkicu niniejszego jest zapoznanie polskiego czytelnika z najważniejszymi publikacjami tego typu i zwrócenie uwagi badaczy na możliwość zaopatrzenia się obecnie w podstawowe dzieła, należące dotąd do wielkich rzadkości bibliotecznych.

Do najważniejszych osiągnięć tej pożytecznej akcji wydawniczej zaliczyć wypada przedruki podstawowych publikacji źródeł. Mamy więc znów do dyspozycji „*Corpus Juris Canonici*” w opracowaniu Emila Friedberga, Graz 1955, 4°, T. I—II, razem 1472 stron, oprawne w płótno; jest to nie zmieniony przedruk 2-go wydania lipskiego z lat 1876—82. (Cena 1280. — szyl. austr.). Tegoż Friedberga „*Quinque compilationes antiquae*”, Lipsk 1882 ss. 260, dawno wyczerpane a ważne dla okresu między Dekretem Gracjana a Dekretami Grzegorza IX przedrukowane zostały w nie zmienionej postaci, Graz 1956, 8° (Cena 120. — szyl. austr.). Ważnym zbiorem do tegoż okresu jest również *Summa decreta-*

lium Bernarda z Pawii. Wydał ją Ernst Adolf Theodor La Peyres, „*Bernardi Papiensis Summa Decretalium — Ad librorum manuscriptorum fidem cum aliis eiusdem scriptoris anecdotis*”, Regensburg 1860, ss. 432, 1 tabl. Jest to główne dzieło Bernarda z Pawii. Nie trzyma się ono porządku poszczególnych rozdziałów, lecz traktuje pod rubryką każdego tytułu dany przedmiot w całości, dając więc zamiast komentarza do dekretalów systematyczne opracowanie prawa kanonicznego na podstawie tekstów dekretalowych. Przedruk nie zmieniony Graz 1956, 8°. (Cena 240. — szyl. austr.). Nie wiele bibliotek w Polsce szczyć się może posiadaniem kompletu monumentalnego zbioru Mansiego, niezbędnego każdemu historykowi, a zwłaszcza kanoniście. Powszechnie znane są trudności, z którymi u nas walczyć trzeba, by wreszcie odnaleźć potrzebny tom tej wielkiej serii. Johannes Dominicus Mansi, „*Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*”, jest obecnie znowu dostępna, a to w postaci nie, zmienionego przedruku wydania Paris, Arnhem, Leipzig 1901—1927, 53 tomy w 59 woluminach, łącznie z tomami „*Collectio conciliorum recentiorum Ecclesiae Universae*” opracowanymi przez J. B. Martin i L. Petit. Całość w 4°, oprawna w płótno. (Cena 67.600. — szyl. austr.). Nie mniejsze znaczenie dla warsztatu każdego historyka ma przedruk słynnych dzieł Jaffégo i Potthasta, obejmujących regesta papieskie do 1304 roku, dawno wyczerpanych i znajdujących się tylko w nielicznych u nas bibliotekach. Philipp Jaffé, „*Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*” w dwóch tomach, Graz 1956, 8° ss. 1786, to nie zmieniony przedruk drugiego wydania poprawionego i powiększonego, opracowanego pod kierunkiem G. Wattenbacha przez S. Loewenfelda, K. Kaltenbrunnera i P. Ewalda, ogłoszonego w Lipsku 1885—1888. (Cena 1000. — szyl. austr.). Również kontynuacja dzieła Jaffégo, August Franz Potthast, „*Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum natum MCXCVIII ad annum MCCCIV*”, w dwóch tomach, Graz 1957, 8°, ss. 2172, jest jedynie przedrukiem dawno wyczerpanego wydania Berlin 1874—1875. (Cena 1100. — szyl. austr.).

Oba te dzieła regestowe, mimo że od czasu ich ukazania się nauka wniosła do niektórych ich części wiele sprostowań i zmian, zachowały po dziś dzień podstawowe znaczenie i na pewno w przyszłości będą punktem wyjścia i podstawą nowego opracowania regestów papieskich aż po pontyfikat Bonifacego VIII włącznie. Gdy już mowa o regestach papieskich, wspomnieć trzeba i o wydaniach listów papieskich. Znany historyk niemiecki Julius von Pflugk-Hartung zwrócił swego czasu uwagę na poważne luki w naszej znajomości dyplomatyki papieskiej i podjął się zadania wypełnienia w pewnej mierze tych luk. Na podstawie rozległych badań w licznych archiwach i bibliotekach Niemiec, Francji i Włoch opublikował on 3 tomy „*Acta Pontificum Romanorum inedita*” Tübingen 1884—1886, in 8°, ss. 1496. Przedruk nie zmieniony tej edycji: Graz 1958, T. I—III, oprawa w płótno. (Cena 1.100. — szyl. austr.). Podobne wydawnictwo Samuela Loewenfelda, „*Epistolae Pontificum Romanorum Ineditae*” Leipzig 1885, 8°, ss. 296 doczekało się obecnie również przedruku: Graz 1959, oprawa płócienna (Cena 160. — szyl. austr.). Z dzieł już bardziej specjalnych zasługuje na uwagę Lucas Holstenius, „*Codex Regularum Monasticarum et Canonizarum*”, Augsburg 1759, wydanie pomnożone przez M. Brocchie, in 4°. Nie zmieniony przedruk tego ważnego zbioru prawa monastycznego, dokonany Graz 1957—1958, in 4°, 6 części w 3 woluminach, stron razem 3608, oprawa płócienna. (Cena 3860. — szyl. austr.). Zanotować wypada również przedruk rzadkiego inkunabułu. Jest to Johannes Andreae słynna „*Novella in Sextum*”, Wenecja 1499, in 4°, ss. 320. Praca ta jest uzupełnieniem słynnego dzieła tego wybitnego kanonisty, zawierającego aparat do *Liber Sextus* Bonifacego VIII. (Cena 980. — szyl. austr.).

Z dzieł o charakterze encyklopedycznym lub słownikowym, które doczekały się wreszcie przedruku, należy w pierwszym rzędzie wymienić oba wielkie słowniki Du Cange'a, zwłaszcza jego słownik łaciny średniowiecznej „*Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*”. Charles Du Fresne Sieur Du Cange 1610—1668) zyskał nieśmiertelną sławę przez

ułożenie tego pomnikowego dzieła leksykograficznego. Pierwsze wydanie ukazało się w r. 1678, dalsze jego wydania, które ukazywały się w ciągu następujących dwóch stuleci, opracowywane i uzupełniane były przez Dom Carpentier, Henschel'a, Favre i innych. Obecna postać tego słownika pochodzi z r. 1887. Przedruk, dokonany bez zmian, Graz 1954 oparty jest na wydaniu Paris 1883—1887, i obejmuje, w 8°, 10 części w 5 woluminach, (ss. 6074) nieco zmniejszonych, o drobniejszym przeto druku, lecz bardziej poręcznych. Oprawa płócienna. (Cena 4.300.— szyl. austr.). Również i słownik grecki „*Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis*”, Lyon 1688 ukazał się w nie zmienionym przedruku Graz 1958, in 4°, 2 tomy w 1 woluminie liczącym razem stron 1280, oprawnym w płótno (Cena 1270.— szyl. austr.). Słynne i dla każdego historyka mediewisty niezbędne kompendium August Franz Potthast, „*Bibliotheca Historica Medii Aevi*”, wyd. 2 pomnożone i uzupełnione, Berlin 1896, in 8°, T. I—II, razem stron 1910, ukazało się nakładem tegoż Akademie — Verlag, Graz 1954. Mimo iż w 1962 roku ukazał się 1-szy tom nowego wydania tego dzieła, całkowicie na nowo opracowanego przez liczne międzynarodowe grono specjalistów¹⁴, przedruk wydania z 1896 r. zapewne jeszcze przez szereg lat, aż do ukończenia „nowego Potthasta” nie straci swej aktualności i przydatności.

Doczekały się również przedruku dwa słynne kompendia prawa kanonicznego: Paul Hinschius, „*Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland*” Berlin 1869—1897, przedruk Graz 1959, 8°, Tomy I—VI, stron razem 4590, bodaj najpełniejszy, na olbrzymim materiale oparty system katolickiego prawa kościelnego (ewangelickiego prawa kościelnego autor nie zdążył już opracować), mający nawet i dziś, mimo wejścia w życie nowego Kodeksu prawa kanonicznego wielką wartość naukową (cena 2160.— szyl. austr.) oraz George Phillips „*Kirchenrecht*” na podstawie

¹⁴ *Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi*. Tom. I. Romae 1962. — Instituto Storico Italiano per il Medio Evo.

wydania Regensburg 1848—1872 (tom I: wyd. 3 poprawione 1855; tom II: wyd. 3 poprawione 1857), in 8°, 7 tomów oprawionych w 8 woluminach, Graz 1959, stron razem 5710, oprawne w płótno (cena 2240.— szyl. austr.). Do kompendiów interesujących kanonistę należy niewątpliwie Reinhold Seebert „*Lehrbuch der Dogmengeschichte*”, przedrukowane w Grazu 1953/4 na podstawie 3-go wydania (tomy I, II, IV, 2 Leipzig 1922/23 i 4-go wydania (tomy III, IV, 1 Leipzig 1930/33), in 8°, w 5 tomach, stron 3224, oprawa płócienna. (Cena 730.— szyl. austr.).

Spośród bardzo licznych opracowań historycznych ponownie udostępnionych przez austriackie wydawnictwo badaczom, wymienić należy w pierwszym rzędzie klasyczne dzieła źródłoznawcze: Friedrich Maassen, „*Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts im Abendlande*”, Graz 1956, przedruk nie zmieniony wydania Graz 1870, in 8°, ss. 1052, tom I, gdyż dalsze tomy nie ukazały się nigdy (cena 508.— szyl. austr.) oraz Johann Friedrich von Schulte, „*Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*”, Graz 1956, przedruk nie zmieniony wydania Stuttgart 1875—1880, in 8°, razem ss. 2094, 3 tomy w 4 częściach, oprawione w 2 woluminach w płótnie (cena 1170.— szyl. austr.).

W obu wymienionych dziełach kanonistyka pozyskała, razem z monumentalną „*Histoire des sources du droit canonique*” Pawła Fournier i Gabriela Le Bras, zespół fundamentalnych opracowań źródłoznawczych o nie przemijającej wartości naukowej. Do tej samej kategorii prac należy Emil Friedberg, „*Die Canones — Sammlungen zwischen Gratian und Bernhard von Pavia*” Leipzig 1897 in 8° ss. 216, przedruk Graz 1958 (cena 98.— szyl. austr.). Z opracowań bardziej specjalnych wymienić tu należy dwie klasyczne prace poświęcone praktyce pokutnej w wiekach średnich: Hermann Josef Schmitz, „*Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche*” Mainz — Düsseldorf 1883—1898, in 8°, 2 tomy, razem 1622 stron, przedruk nie zmieniony Graz 1958 (cena 960.— szyl. austr.) oraz Hermann Wasserschleben, „*Die*

Bußordnungen der abendländischen Kirche” Halle a.d. Saale, 1851, in 8° ss. 754, przedruk nie zmieniony Graz 1958 (cena 420.— szyl. austr.). Obie te prace zachowały po dziś dzień swą aktualność i swe wielkie znaczenie naukowe, również i przez przedruk wielkiej ilości ordynacji pokutnych zachodniego Kościoła z wieków średnich. Znaczenia tych materiałów dla historii prawa kanonicznego oraz historii prawa i historii kultury nie potrzeba chyba szerzej uzasadniać. Podobne znaczenie posiada również klasyczne dzieło Adolf F r a n z, „*Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*” Freiburg i Br. 1909, 8°, 2 tomy, razem stron 1448, przedrukowane obecnie bez zmian, podstawowe do dziś nie tylko dla historii liturgii, lecz i dla historii prawa i kultury.

Historia Kościoła pozyskała poważne zasilenie warsztatu naukowego badaczy przez nowe wydanie dzieł uczonego benedyktyna O. Piusa Bonifacego G a m s’a, „*Die Kirchengeschichte von Spanien*” Regensburg 1862—1879, in 8°, 3 tomy, ss. 2494, przedruk Graz 1956, w 5 woluminach oprawnych w płótno (cena 1480.— szyl. austr.) oraz „*Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*”, Regensburg — München 1873—1886, zawierające tom zasadniczy i dwa dodatki, razem 1260 stron in 4°, przedrukowane Graz 1957 i oprawne w 1 woluminie.

Duże znaczenie dla historyka Kościoła, dla kanonisty i dla historyka kultury posiada przedruk ważnej publikacji seryjnej w 7 tomach: „*Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters*” wydawanej przez znanego uczonego dominikańskiego O. Henryka D e n i f l e i słynnego jezuitę, późniejszego kardynała i bibliotekarza św. Rzymskiego Kościoła O. Franciszka E h r l e. Publikacje te, wychodzące w Berlinie w latach 1885—1887 oraz we Fryburgu w latach 1888—1900, liczące w 7 tomach razem 4550 stron ukazały się w nie zmienionym przedruku w Grazu w 1955/56 roku (cena 2900.— szyl. austr.). Seria ta zawiera cenne opracowania i materiały do historii literatury teologicznej, do historii zakonów, uniwersytetów i nauczania, do historii społecznej, do dziejów archiwum i biblioteki papieskiej, głównie w XIII i XIV wieku.

Innych dyscyplin historycznych, nie obojętnych wszakże

dla historyka Kościoła i kanonisty, dotyczą dzieła takie, jak: Heinrich Denifle, „*Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*”, Berlin 1885, ss. 864, przedruk Graz 1956, (cena 450.— szyl. austr.), klasyczne opracowanie dziejów i charakteru najstarszych europejskich uniwersytetów; Georg Kaufmann, „*Die Geschichte der deutschen Universitäten*” Stuttgart 1888—1896, in 8°, 2 tomy, razem 1062 stron, przedruk Graz 1958 (cena 585.— szyl. austr.), wreszcie ważna dla historii pisma i dla historii kultury klasyczna książka Wilhelma Wattenbacha, „*Das Schriftwesen im Mittelalter*”, przedrukowana Graz 1958 na podstawie 3-go pomnożonego wydania Leipzig 1896, in 8°, ss. 676 (cena 192.— szyl. austr.).

Historia ustroju i historia prawa reprezentowane są przez takie dzieła jak: Fustel De Coulanges, „*Der antike Staat — Studie über Kultur, Recht und Einrichtungen Griechenlands und Roms*”, przedruk na podstawie 18-go wydania niemieckiego. Leipzig 1907, in 8°, ss. 488, oprawa płócienna (cena 290.— szyl. austr.); Otto von Gierke, „*Das deutsche Genossenschaftsrecht*” Graz 1954, nie zmieniony przedruk 2-go wydania (tom IV: 1-sze wyd.), Berlin 1913, tomy I—IV, in 8°, ss. 3446, w oprawie płóciennnej (cena 780.— szyl. austr.), dzieło ważne dla każdego badacza dziejów ustroju społecznego i prawnego, a zwłaszcza dziejów własności feudalnej; Melchior Goldast, „*Monarchia S. Romani Imperii*”, Graz 1960, nie zmieniony przedruk wydania Hannover — Frankfurt 1611—1614, in 4°, tomy I—III, ss. 3716, w oprawie płóciennnej (cena 4250.— szyl. austr.); jest to ważne dzieło z dziedziny prawa państwowego. Goldast był jednym z wybitnych polihistorów z początku XVII w., którzy gromadzili i przedrukowywali wszelkie dla nich dostępne teksty prawne. Dla badań nad prawem państwowym czasów nowożytnych dzieło to posiada wciąż jeszcze duże znaczenie. Również i słynne dzieła Teodora Mommsena doczekały się wznowienia: Theodor Mommsen, „*Römisches Staatsrecht*” Graz 1952/53, nie zmieniony przedruk 3-go wydania, Berlin 1887—1888, in 8°, tomy I—V, ss. 3306, w oprawie płóciennnej (cena 670.— szyl. austr.) oraz „*Römisches Strafrecht*” Graz 1955, nie zmieniony przedruk

wydania Leipzig 1899, in 8°, ss. 1104, w oprawie płóciennej (cena 194.— szyl. austr.), oba dzieła po dziś dzień fundamentalne i niezastąpione; historii ustroju Niemiec dotyczy słynne dzieło Georg Waitz, „*Deutsche Verfassungsgeschichte*”, Graz 1953/55, nie zmieniony przedruk następujących wydań: Tomy I—II Berlin 1880—1882 (3-cie wyd.), tomy III—VI Berlin 1883—1896 (2-gie wyd.), tomy VII—VIII Kiel 1876—1878 (1-sze wyd.). Wszystkie tomy są przedrukiem ostatniego wydania. In 8°, 8 tomów oprawnych w 9 woluminach, razem ss. 5036, oprawa płócienna (cena 1160.— szyl. austr.).

Wymienione tu przedruki są tylko drobną częścią olbrzymiego wprost dorobku zasłużonych wydawnictw austriackich w dziedzinie wznawiania starszych dzieł literatury naukowej. Działalność ta rozwija się wspaniale i obejmuje coraz to dalsze dziedziny humanistyki, ale też i nauk przyrodniczych i technicznych. Zachęczone ogromnym powodzeniem tej akcji i czyniąc zadość rosnącemu zapotrzebowaniu rynku również i inne firmy wydawnicze przystąpiły do sporządzania przedruków poszczególnych dzieł oraz całych wydawnictw seryjnych. I tak nakładem firmy Scientia w Aalen in Württemberg (NRF) ukazał się w 1959 r. fotomechaniczny przedruk znanego i dawno wyczerpanego dzieła Dr. Roderich Stintzing, „*Geschichte der populären Literatur des römisch-kanonischen Rechts in Deutschland am Ende des fünfzehnten und im Anfang des sechszehnten Jahrhunderts*”, S. Hirzel, Leipzig 1867, str. LII, 563, zaś w 1961 r. wyszło nakładem tejże firmy drugie wydanie kapitalnego dzieła Ulryka Stutz'a „*Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III*” uzupełnione według notatek pozostawionych przez autora i poprzedzone przedmową przez jego zięcia i ucznia, wybitnego kanonistę prof. Hans Erich Feine, str. XXIV, 417. Wskazać wypada poza tym na przedruki szeregu takich dzieł, interesujących historyka prawa i kanonistę jak: Aegidius Romanus „*De ecclesiastica potestate*, Herausg. von R. Scholz (według wydania 1929); M. A. von Bethmann—Hollweg, „*Der germanisch-romanische Civilprozess im Mittelalter*” T. 1—3 (według

wydania 1868—74); Harry Bresslau, „*Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*” T. 1—3, Heinrich Brunner, „*Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*”. Bd. 1 (według wydania 1880); F. Chalandon, „*Les Comnène. Études sur l'empire byzantin aux 11. et 12. siècles*” T. 1—3 (według wydania 1900—1912); „*Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren*”. Herausg. von E. F. Rössler (według wydania 1845—1852); J. J. I. von Döllinger, „*Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters*”. T. 1—2 (według wydania 1890); W. Endemann, „*Studien in der romanisch-kanonistischen Wirtschafts- und Rechtslehre bis gegen Ende des 17. Jahrhunderts*” T. 1—2 (według wydania 1874—1883); Julius Ficker, „*Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*” T. 1—4 (według wydania 1868—1874); K. von Hegel, „*Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter*” T. 1—2 (według wydania 1891); F. Liebermann, „*Gesetze der Angelsachsen*” T. 1—3 (według wydania 1903—1916); F. Makower, „*Constitutional history and constitution of the Church of England*” (według wydania 1895); M. Manitius, „*Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*” T. 1—3 (według wydania 1911—1931); „*Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Prozesses im Mittelalter*” Herausg. von Ludwig Wahrmund, T. 1—5 (według wydania 1905—1931); L. von Rockinger, „*Briefsteller und Formelbücher des 11.—14. Jahrhunderts*”. T. 1—2 (według wydania 1863—1864) itd., itd. Z niemałym zadowoleniem dowiadujemy się również, że znane wydawnictwo holenderskie firma P. Schippers, Verlag, Buchhandlung, Antiquariat, Amsterdam (Holandia), Nieuwe Herengracht 31, przystąpiło do przedruku całej serii słynnych *Kirchenrechtliche Abhandlungen, begründet und herausgegeben von Prof. D. Dr. jur. et phil. Ulrich Stutz, mitherausgegeben von Prof. D. Dr. jur. Johannes Heckel*, najwybitniejszej serii monografii z różnych dziedzin kanonistyki, rozpoczętej w 1902 roku z inicjatywy i pod kierunkiem najwybitniejszego po Hinschiusie kanonisty niemieckiego Ulryka Stutza, profesora prawa kościelnego w Bonn, a od 1917 roku w Berlinie. Seria

ta, w której ogłoszono do 1938 roku 69 dzieł i rozpraw monograficznych w 118 zeszytach (niektóre prace obejmują 2 lub więcej zeszytów), stanowi pokłosie żywej działalności naukowej niemieckiej szkoły kanonistycznej Ulryka Stutza i uchodzi za chlubę tej szkoły. Rozprawy ogłoszone w tej serii odznaczają się wysokim, na ogół wyrównanym poziomem naukowym. W 1961 roku ukazało się 6 pozycji: Zesz. 92/93. Ulrich Stutz, „*Der Geist des Codex iuris canonici. Eine Einführung in das auf Geheiß Papst Pius X verfaßte und von Papst Benedikt XV erlassene Gesetzbuch der katholischen Kirche*”. 1918/1961, ss. XII, 366 (cena 45 flor.); zesz. 105/108. A. Hagen, „*Staat und katholische Kirche in Württemberg in den Jahren 1848—1862*”. 1928/1961, ss. X, 272, VI, 334 (cena 72 flor.); zesz. 109/110. J. Ahlhaus, „*Die Landdekanate des Bistums Konstanz im Mittelalter. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Kirchenrechts — und Kulturgeschichte*”. 1929/1961 ss. X, 405, 1 tabl. (cena 48 flor.); zesz. 111/114. Siegfried Reicke, „*Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter*”. 1932/1961 ss. XI, 320, V, 320 (cena 78 flor.); zesz. 115/116. G. Krüger, „*Die Rechtsstellung der vorkonstantinischen Kirchen*”. 1935/1961, ss. VIII, 336 (cena 43 flor.) oraz zesz. 117/118. Festschrift Ulrich Stutz zum siebzigsten Geburtstag. Dargebracht von Schülern, Freunden und Verehrern”. 1938/1961 ss. X, 510 (cena 66 flor.). W 1962 roku wyszło z druku 11 pozycji, zesz. 1. B. v. Bonin, „*Die praktische Bedeutung des ius reformandi. Eine rechtsgeschichtliche Studie*”. 1902/1962, ss. VI, 134 (cena 15,50 flor.); zesz. 2. A. Gottlob, „*Die Servientaxe im 13. Jahrhundert. Eine Studie zur Geschichte des päpstlichen Gebührenwesens*”. 1903/1962, ss. X, 176 (cena 22,50 flor.); zesz. 3. K. H. Schäfer, „*Pfarrkirche und Stift im deutschen Mittelalter. Eine kirchenrechtsgeschichtliche Untersuchung*”. 1903/1962, ss. XIV, 210 (cena 24 flor.); zesz. 4. F. Albrecht, „*Verbrechen und Strafen als Ehescheidungsgrund nach evangelischem Kirchenrecht*”. 1903/1962, ss. VI, 200 (cena 20 flor.); zesz. 5. A. Friedmann, „*Geschichte und Struktur der Notstandsverordnungen unter besonderer Berücksichtigung des Kirchenrechts*”. 1903/

1962, ss. VIII, 174 (cena 17,50 flor.); zeszyt 6/8. R. Scholz, „Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz' VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters”. 1903/1962 ss. XIV, 528 (cena 48 flor.); zeszyt 9. K. Meister, „Das Beamtenrecht der Erzdiözese Freiburg”. 1904/1962, ss. XII, 168 (cena 16 flor.); zeszyt 10/11. R. Gönner, J. Sester, „Das Kirchenpatronatrecht im Großherzogtum Baden”. 1904/1962, ss. XX, 318 (cena 30 flor.); zeszyt 12. S. Keller, „Die Sieben römischen Pfalzrichter im byzantinischen Zeitalter”. 1904/1962, ss. X, 155 (cena 16 flor.); zeszyt 102/103. H. Pohl, „Die katholische Militärseelsorge Preußens 1797—1888. Studien zur Geschichte des deutschen Militärkirchenrechts”. 1926/1962, ss. IX, 396 (cena 38 flor.); zeszyt 104. Ph. Hofmeister, „Mitra und Stab der wirklichen Prälaten ohne bischöflichen Charakter”. 1928/1962, ss. X, 132 (cena 13,50 flor.). Rok 1963 przyniesie zapewne dalszą ilość przedruków tej serii. Kanonistyka światowa, a wraz z nią kanonistyka polska z najwyższą wdzięcznością przyjmuje do wiadomości wskrzeszenie tej serii, mającej podstawowe znaczenie dla rozwoju badań nad historią prawa kanonicznego w Europie. Należy wyrazić nadzieję, że i inne kraje podejmą tę akcję na swoim terenie. Czekamy wciąż jeszcze na przedruki takich dzieł jak Paul Fournier, „*Les officialités au moyen âge*”, Edouard Fournier, „*Les origines du vicaire général*”, Msgr. Lesne, „*La propriété ecclésiastique en France*”, Robert Génestal, „*Le privilégium fori en France*”, by wymienić przykładowo kilka tylko najcenniejszych pozycji. Z wielką satysfakcją stwierdzić wypada, że od kilku lat i Polska wkroczyła na drogę ponownego wydawania lub fotomechanicznego przedruku dawno wyczerpanych podstawowych publikacji. Pionierskimi czynami były przedruki Słownika Lindego oraz Bibliografii Historii Polskiej Ludwika Finkla, dostępna jest znowu w przedruku cała seria sześciu tomów *Monumenta Poloniae Historica*; rozpoczął się przedruk serii alfabetycznej Bibliografii polskiej Estreicherów, ponoć ma być podjęty przedruk całej serii *Monumenta Medii Aevi Historica*. Z klasycznych dzieł historycznych doczekały się nowego trzeciego wy-

dania „*Szkice historyczne z XI wieku*” Tadeusza Wojciechowskiego w godnej oprawie edytorskiej, podobnież wyszła piękna praca Stanisława Smolki „*Mieszko Stary i jego wiek*” w drugim wydaniu oraz praca Tadeusza Silnickiego, „*Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*” w drugim wydaniu, a obecnie nauka polska raduje się z ukazania się reedycji Władysława Abrahama „*Organizacji Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*” wraz z przedrukiem trzech dalszych jego prac o początkach organizacji kościelnej w Polsce, nakładem Wydawnictwa „Pallottinum” w Poznaniu, które przez tę reedycję dobrze zasłużyło się polskiej nauce historycznej. Trudno w ramach niniejszego szkicu formułować szczegółowe dezyderaty pod adresem wydawnictw naukowych. Można jedynie wyrazić radość z tego, co już zostało zrobione, oraz życzenie, aby ta nader pożyteczna akcja ogarniała coraz to szersze kręgi, przyczyniając się do dalszego ożywienia badań w omawianych dyscyplinach humanistycznych i pomagając kłaść pomosty między osiągnięciami dawniejszej nauki a zamierzeniami nauki dnia dzisiejszego i przyszłego.